

19. YÜZYIL OSMANLI DÜNYASINDA MATBU KİTAP NEŞİR, PİYASA VE DENETİM

ÖZET KİTAPÇIĞI

14-15 Aralık 2023
ANAMED, Beyoğlu

19. YÜZYIL OSMANLI DÜNYASINDA MATBU KİTAP: NEŞİR, PİYASA VE DENETİM

14-15 Aralık 2023
ANAMED, Beyoğlu

Editörler: Ayşe Başaran, Filiz Dığıroğlu

Tasarım: Öykü Terziođlu Özer

19. YÜZYIL OSMANLI DÜNYASINDA MATBU KİTAP NEŞİR, PİYASA VE DENETİM

ÖZET KİTAPÇIğI

Düzenleme Heyeti:

Ayşe Başaran, Filiz Dığıroğlu

Bilim ve Danışma Kurulu:

İsmail Erünsal, Prof. Dr., Marmara Üniversitesi (Emekli)

Johann Strauss, Prof. Dr., University of Strasbourg (Emekli)

Filiz Dığıroğlu, Prof. Dr., Marmara Üniversitesi

Talha Çiçek, Doç. Dr., Medeniyet Üniversitesi

Nurşen Gürbođa, Doç. Dr., Marmara Üniversitesi

Yaşar Tolga Cora, Doç. Dr., Boğaziçi Üniversitesi

Ayşe Başaran, Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi

Fatma Öncel, Dr. Öğr. Üyesi, Bahçeşehir Üniversitesi

14-15 Aralık 2023
ANAMED, Beyoğlu

10.00-10.30

Karşılama Konuşmaları

10.30-12.30

I. Oturum: Matbuatta Tasarım ve Teknik AksamModeratör: **Akif Ercihan Yerlioğlu****Uğur Tanyeli:** Basım Devrimi ve Osmanlı Mimarlığı**Yahya Erdem:** Osmanlı Devleti'ne Taşbaskının Girişi ve G. Zellich Risalesinin Kaynak Olarak Kullanımına Dair Gözlemler**Onur Yazıcıgil:** İstanbul'un Ötesinde: Osmanlı Matbu Hurufatının İstanbul Dışındaki Kullanımı

14.00-16.00

II. Oturum: Matbu Kitap PiyasasıModeratör: **Gökçen Coşkun Albayrak****Mert Öksüz:** 19. Yüzyıl Osmanlı Okurunun Matbu Kitaba Bakışı: Beklenti ve Tecrübeler**Filiz Dığıroğlu:** Mekke'de Matbu Kitap Piyasası ve Cava Adalarına Yönelik Kitap Ticareti**Ali Emre Özyıldırım:** İstanbul-Türkistan Arasındaki Matbu Kitap Ticareti Üzerine Bazı Tespitler**Fatih Aşan:** Osmanlı Kitap Piyasası Üzerine Gözlemler: Cep Kitabı Dizilerinin Piyasaya Girişi ve Kitap Fiyatları Üzerine Etkisi

16.30

Keynote Konuşması: Johann Strauss*

10.30-12.30

III. Oturum: Sansür ve DenetimModeratör: **Fatmagül Demirel****Ayşe Başaran:** Yunan Fesadı, Bulgar Kitapçılar ve Osmanlı Denetim Teşebbüsleri**Ömer Koçyiğit:** Kıtalararası Matbuat Dolaşımının Siyasi ve Entelektüel Etkileri**Burcu Burnaz:** Meşhur ve Meçhul Bir Kurum: Encümen-i Teftiş ve Muayene**Okan Kozanođlu:** Sopalı Sansür: Zaptiye Nezareti ve Erken Osmanlı Sansür Mekanizmasındaki Yeri

14.00-16.00

IV. Oturum: Çok Dilli Osmanlı MatbuatıModeratör: **Mehmet Fatih Uslu****Günil Ö. Ayaydın Cebe:** Kitapla Karın Doyar mı? Viçen Tilkiyan Örneğinde 1870'ler İstanbul'unda Yazarlık ve Yayıncılık**Özgür Dikmen:** "Elia Karmona Nasıl Doğdu, Büyüdü ve Editör Oldu" - Seferad bir Osmanlı'nın Otobiyografisinde Matbuatın Anlamları**Jennifer Manoukian*:** Ottoman Armenian Print Culture and the Dedeyan Publishing House of Izmir (1853-1892)**Stefo Benlisoy:** Misyonerler, 'Anadolulu Ortodoks Karındaşlarımız' ve Karamanlıca Basılı Eserlerde Türkçe İbadet

16:30

Kapanış Oturumu: Arda Odabaşı, Hatice Aynur,**Abdulhamit Kırmızı**

* Sunum İngilizce olacak ve tercüme yapılmayacaktır.

I. OTURUM

Matbuatta Tasarım ve Teknik Aksam

14 Aralık Perşembe | 10.30-12.30

Uğur Tanyeli

Mimarlık ve mimarlık tarihi öğrenimini MSGSÜ Mimarlık Fakültesi'nde ve İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde yaptı. MSGSÜ, İTÜ, Anadolu Üniversitesi, YTÜ, Mardin Artuklu Üniversitesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi ve İstanbul Şehir Üniversitesi'nde görev yaptı. Eylül 2020'den bu yana İstinye Üniversitesi Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi'nde çalışmaktadır. Akademik araştırmaları, genel olarak mimarlıkta modernlik olgusu ve Türkiye modernliğinin Osmanlı 16. yüzyılından başlayan bir kapsamda mekan-sal-toplumsal çevre bağlamında irdelenmesi üzerinde yoğunlaşır. Temel yaklaşımı mimarlığı toplumsal tarihin bir bileşeni olarak ele almak olarak özetlenebilir. Kitapları arasında *Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci 11.-15. Yüzyıl*, *İstanbul 1900-2000: Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak*, *Turgut Cansever: Düşünce Adamı ve Mimar (A. Yücel ile birlikte)*, *Mimarlığın Aktörleri: Türkiye 1900-2000*, *Rüya, İnşa, İtiraz: Mimari Eleştiri Metinleri*, *Sınıraşımı Metinleri: Osmanlı Mekanının Peşinde*, *Yıkarak Yapmak*, *Mütereddin Modernler: Türkiye'de ve Dünyada Mimar İdeologlar*, *Mimar Sinan: Tarihsel ve Muhayyel ve Korku Metropolü İstanbul: 18. Yüzyıldan Bugüne* var.

Basım Devrimi ve Osmanlı Mimarlığı

Basım devrimi ile mimarlığın ilişkisi, öncesi ile sonrası iki ayrı historiyoğrafik dönem olarak tanımlanabilecek kadar önemlidir. Değişim kabaca sözelden yazılı kültüre geçiş şeklinde de özetlenebilir. Öncesinde mimarlıktan da söz eden sayısız metin kuşkusuz vardır. Ancak onlar mimarlık söylemlerinin değil, başka yazı dili formlarının içinde üretilmişlerdir. Dinsel, bürokratik, historiyoğrafik metinlerin içinde dolayısıyla mimarlık da zaman zaman gündeme gelir. Osmanlı'nın mimarlık kitabı üretme serüveniyse Avrupa'daki bu değişimle bağlantılı olmakla birlikte, çok uzun bir süre farklı güzergahlarda ilerlemiştir. Hatta yaklaşık 1910'lara kadar Türkiye'de mimarlık kitabı üretimi amaç, içerik ve tasarım olarak Avrupa'dakilere olsa olsa kabaca benzer.

Mimarlık epistememesinin buradaki kitapla üretilme -basım değil- eşiğinin 18. yüzyıl ortalarından *Tarih-i Cami-i Şerif-i Nur-ı Osmanî*'den önceye çekilmesi mümkün değildir. Osmanlı dünyasına basım teknolojisinin ithalinden yaklaşık altmış yıl sonra, geç 18. yüzyıl içinde mimarlık konulu -ama doğrudan sivil mimarlığa ilişkin olmayan- sadece üç kitap basılır. Hepsi de askeri mimarlığa ilişkin olan *Usul-i Harbiyye ve Fenn-i Lağım*'ın (1793) üçer yüz, *Muhasara-yı Kıla / Fenn-i Muhasara*'nın (1799) üç yüz yirmi yedi adet basıldığı bilinir. Bunlardan yapılan üç yüz tane üçlü takımdan sahaflara on tanesi verilmiş ve 1806'ya dek sadece yirmi takım satılabılmıştır. Belli ki, henüz mimarlık konuları üzerinde okumaya yönelik talep çok düşüktü. Bunlar mimari görselleri içerseler de tasarım özellikleri açısından büyük oranda eski Osmanlı yazmalarını model alırlar.

1873'te yayınlanan *Usul-i Mimari-i Osmanî* ilk sivil mimarlık kitabıdır. Avrupalı bir hedef kitle için hazırlanmıştır, ancak 20. yüzyılın ilk iki on yılına kadar Türkiye'de de bir "pattern book" olarak kullanılacaktır. 20. yüzyıl başına kadarki arada bazıları dört baskı yapacak onlarca "Fenn-i Mimari" kitabı basılır. Bunlar sivil mimarlık kitaplarıdır, fakat subaylar tarafından ve subaylar için hazırlanmışlardır. Tasarım özellikleri giderek Avrupa kitaplarına benzer hale

gelir. Ancak çizim ve resim levhaları daima kitabın en arkasında toplanır. Yazı-görsel koordinasyonu ile okunma imkânı vermezler. Tasarım bağlamında Avrupa modelleriyle üretilmiş ilk mimarlık kitaplarıysa sivil mühendislik mektebinin kuruluşuyla başlar. Bu dönem 1928 yılına dek devam eder. Türkçe mimarlık kitabının serüveni 1928 sonrasında yeni bir güzergahta ilerleyecektir.

The Printing Revolution and Ottoman Architecture

The relationship between the printing revolution and architecture is significant enough to delineate the pre- and post-periods as two distinct historiographic sequences. The transition between these two periods can be succinctly described as a shift from oral to written culture. Before this shift, numerous texts discussing architecture existed. However, these were crafted in various forms of written language rather than as architectural discourses. References to architecture were also occasionally made indirectly in various religious, bureaucratic and historiographic texts. Despite being connected to the changes in Europe, the Ottoman journey of producing books on architecture took a divergent path for an extended period. In fact, until about the 1910s, the production of architectural books in Turkey, in terms of purpose, content and design, was at best only roughly comparable to those in Europe.

Setting a definitive starting point for the production of architectural books in Ottoman Turkey before the mid-18th century is not entirely possible. Approximately sixty years after the introduction of printing technology to the Ottoman world, the late 18th century saw the publication of only three books on architecture, albeit not directly related to civil architecture.

Two of these publications, *Usul-i Harbiyye* and *Fenn-i Lağım* (1793), focusing on military architecture, were printed in 300 copies each, while *Muhasara-yı Kıla / Fenn-i Muhasara* (1799) was printed in 327 copies. Only twenty of these triple sets were sold by 1806. Evidently, the demand for architecture books remained

quite low during this period. Although these initial books incorporated architectural drawings of European origin, their design features largely modeled on old Ottoman manuscripts.

The publication of *Usul-i Mimari-i Osmanî* in 1873 marked the advent of civil architecture books. Originally tailored for a European readership, it functioned as a "pattern book" in Turkey until the first two decades of the 20th century. Until the early 20th century, numerous "Fenn-i Mimari" books were published, with some undergoing up to four editions. Despite being categorized as civil architecture books, they were produced by and for army officers, with their design features gradually resembling those of European counterparts. Despite this evolution, these books maintained a distinct characteristic: technical drawing plates consistently appeared at the end of the book rather than being integrated into the text. This arrangement hindered seamless coordination between textual and visual elements. The incorporation of architectural books influenced by European models in overall design began with the establishment of the civil engineering school, a trend that persisted until 1928. The trajectory of Turkish architecture books took a new turn after 1928.

Yahya Erdem

1952'de İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Fransız ve Roman Dilleri ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. TRT'de 30 yıldan fazla yapımcı ve yayın denetmeni olarak çalıştıktan sonra emekliye ayrıldı. 1993'ten itibaren *Türk Yurdu*, *Kebikeç* ve *Müteferrika* dergilerinde incelemeler kaleme aldı. Yeni Türkiye Yayınevi'nin çıkardığı *Osmanlı*'da bir makalesi, TDV İslam Ansiklopedisi'nde iki maddesi vardır. Kitabiyata dair yazılarını *Müteferrika'nın İzinde* (2021) adıyla bir kitapta topladı. *Türk Taş Baskıcılığı* (2022) çalışması özel ve sınırlı baskı olarak yayımlandı.

Osmanlı Devleti'ne Taşbaskının Girişi ve Grégoire Zellich Risalesinin Kaynak Olarak Kullanımına Dair Gözlemler

Matbaa teknolojisi açısından önemli bir dönüm noktası olan litografya/taşbaskı tekniği 18. yüzyılın sonunda Alois Senefelder tarafından icat edilmiştir. Litografya ile basılan eserler, resimler, planlar, notalar esasen 1800'lerin ilk çeyreğinden sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yöntemle kitaplar daha ucuza ve kolayca basılabilmekteydi. Yeni baskı sanatı gecikmeden Türkiye'ye ulaştı. Marsilyalı iki kuzen, Jacques Caillol ve Henri Cayol sayesinde İstanbul'da 1831'de Seraskerlik binasında ilk taş baskı atölyesi kurulmuş ve kısa sürede kitap basmaya başlanmıştır. İkili askeri talimlere dair sekiz adet kitap çıkarmıştır. Hamileri Serasker Mehmed Hüsrev Paşa'dır. İlk taş basması kitabımız 1247/1831 tarihli *Nuhbetü't-Talim*'dir. Hüsrev Paşa'nın seraskerlik görevinden ayrılmasından sonra iki kuzen Galata'da kendi matbaalarını açarlar. Beraberlikleri uzun sürmez ve Jacques Caillol aynı muhitte yeni bir litografya atölyesi kurar. Onlar hakkındaki yegane kaynak, Henri Cayol'un yanında çalışan Dalmaçyalı Anton Zellich'in oğlu Grégoire Zellich'in yazdığı *Notice Historique sur la Lithographie et sur les Origines de son Introduction en Turquie* adlı İstanbul'da 1895 yılında basılan risaledir. Yazarın bilgilerini bizzat babası Anton Zellich'ten aldığı açıktır. İlk litografyacılarımızı kendi gözlemleriyle anlatamayacak kadar küçüktür zira. Onun aktardıkları yerli ve yabancı birçok kaynakta yıllardır kullanılmaktadır. Bu konuda başka mehoz olmaması nedeniyle Grégoire Zellich'in kitabı ister istemez doğru olarak kabul edilmiştir. Ama tek bir kaynaktan elde edilen bilgiler ne kadar kusursuz ve güvenilir olabilir? Öyle görünüyor ki Zellich'in çalışmasında ancak kasıtlı olarak yapılacak atlamalar vardır. Henri Cayol öne çıkartılmış, Jacques

Caillol unutulmuş, adeta yok sayılmak istenmiştir. Zellich'i referans alan yerli ve yabancı makalelere de bu durum aksetmiştir. Öte yandan bir de hiçbir yerde adı geçmeyen Kayolzâde Yahya Hariri meselesi önümüzde durmaktadır. Osmanlı matbuatının şu ana kadar pek de bilinmeyen bu aktörü kimdir, ne tür kitaplar basmıştır ve taşbaskının Osmanlı topraklarındaki serüvenini başlatan iki kuzen ile nasıl bir ilgisi vardır? Bu bildiride Jacques Caillol ve Henri Cayol'un Türkiye'deki serüvenine eldeki kısıtlı başka kaynaklarla da değinilecektir. Zellich'in risalesinde dikkat çeken çelişkiler ve kasten olduğu izlenimi veren eksikler göz önüne serilerek tek bir kaynağın bizi nasıl yanıltacağı gösterilecektir.

The Introduction of Lithography into the Ottoman Empire and Observations Regarding the Utilization of Grégoire Zellich's Treatise as Source Material

The lithography technique, invented by Alois Senefelder in the late 18th century, gained prominence in the early 1800s, allowing for the cost-effective printing of books, paintings, plans, and musical notes. The introduction of lithography to Turkey was facilitated by two cousins from Marseille, Jacques Caillol and Henri Cayol. In 1831, they established the first lithography workshop in the Seraskerlik building in Istanbul, printing eight books on military tactics under the patronage of Serasker Mehmed Hüsrev Pasha. The first lithography book produced in Turkey was *Nuhbetü't Talim*, dated 1247/1831, with Pasha's name mentioned in the preface.

After Hüsrev Pasha's departure from military service, the cousins opened their own printing house in Galata, but their collaboration was short-lived. Jacques

Caillol went on to establish a new lithography workshop in the same quartier, a development highlighted in the pamphlet *Notice Historique sur la Lithographie et sur les Origines de son Introduction en Turquie*, written by Grégoire Zellich, who collaborated with Henri Cayol. The pamphlet was published in Istanbul in 1895. Grégoire, being too young to provide firsthand observations, relayed information obtained directly from his father, Dalmatian Anton Zellich. While his account has been widely used in both domestic and international sources, no additional insights have surfaced over the years. The absence of alternative sources led to the widespread acceptance of Zellich's book as accurate. However, questions arise about the completeness and reliability of information derived from a single source. Notably, Zellich's work exhibits deliberate omissions, particularly emphasizing Henri Cayol while downplaying Jacques Caillol. This bias is perpetuated in articles referencing Zellich, both locally and internationally. Another intriguing aspect is the omission of Kayolzâde Yahya Hariri's name, raising questions about his identity, the books he published, and his connection to the two cousins.

This paper aims to explore the journey of Jacques Caillol and Henri Cayol in Turkey, utilizing the limited available resources. By uncovering contradictions in Zellich's treatise and intentional omissions, it underscores how sole reliance on a single source can lead to potential misinterpretations.

Onur Yazıcıgil

Onur Yazıcıgil tipografi ve yazı karakteri tasarımına yoğunlaşan bir görsel iletişim tasarımcısıdır. Orta ve lise öğrenimini Ankara'da ODTÜ Koleji'nde tamamladıktan sonra lisans eğitimine Bilkent Üniversitesi'nin Grafik Tasarım bölümünde devam etmiştir. Ardından yüksek lisansını tam burslu olarak ABD'de Purdue Üniversitesi'nde hümanist ve grotesk yazı karakterlerinin gelişimi üzerine yapmıştır. Tipografide birincilik ödülünü 2007 yılında Chicago'da Society of Typographic Arts'tan alan Yazıcıgil, tipografinin pek çok meselesi üzerine uluslararası konferanslarda konuşmalar vermiştir. Tasarladığı hümanist sanserif, Duru Sans, Google tarafından Google Webfonts platformuna dahil edilmek üzere alınmıştır. Latin tipografisinin haricinde Osmanlı tipografi tarihi ve yazı karakteri kültürü üzerine araştırmalar yapmaktadır. Osmanlı tipografi tarihi üzerine 2016 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Grafik Tasarım Bölümünde başladığı Sanatta Yeterliliğini 2020 yılında tamamlamıştır. 2009 yılından beri Sabancı Üniversitesi Görsel Sanatlar ve Görsel İletişim Tasarım programında tam zamanlı öğretim üyesi olarak çalışmalarına devam etmektedir. 2013-2019 yılları arasında ATypI (Association Typographique Internationale) yönetim kurulu üyesi yapmıştır. IStype (İstanbul Tipografi Konferansı) kurucularından olup 2011'den bu yana IStype konferanslarının yöneticiliğini üstlenmiştir.

İstanbul'un Ötesinde: Osmanlı Matbu Hurufatının İstanbul Dışındaki Kullanımı

Osmanlı matbu hurufatın tarihsel analizi, 1729'dan 1928 Türk Harf İnkılabına kadar olan dönemde İstanbul'da oluşturulmuş ve kullanılmış çeşitli yazı tiplerinin varlığını ortaya koymaktadır. Ticareti yapılan birçok üründe olduğu gibi, hurufat dökümhanelerinin araç gereçleri ve matbu hurufatı da Osmanlı başkentinden ihraç edilmiştir. Özellikle 19. yüzyılın sonlarında bu ticari trafiğin imparatorluk arşivlerinde iyi bir şekilde belgelendiği tespit edilmiştir. Arşiv belgelerinin yanı sıra görsel analiz yöntemleri de bu kültürel ihracatı doğrulamaktadır. Bu konuşmada Osmanlı matbu hurufatın İstanbul dışındaki kullanımı ve benimsenmesi incelenerek, bu yazı karakterlerinin 19. yüzyılın sonlarında Arapça yayıncılığın merkezleri olan Beyrut ve Kahire'deki Türkçe ve Arapça basım ve yayıncılık üzerindeki etkisi incelenecektir.

Transcending Istanbul: Ottoman Printing Types Beyond the City's Borders

The historical analysis of Ottoman Arabic types reveals the existence of various printing types that were created and used in Istanbul from 1729 until the 1928 Turkish script reform. Like any other traded commodity, foundry types and associated equipment were also exported from the Ottoman capital. This commercial traffic has been well documented in the imperial archives, especially in the late 19th century. This talk explores the spread and adoption of Ottoman typefaces beyond the borders of Istanbul in order to contextualize the influence of these typefaces on Turkish and Arabic printing and publishing in Beirut and Cairo -centers of Arabic publishing in the late 19th century.

44

عمر كبرياوي

II. OTURUM

Matbu Kitap Piyasası

14 Aralık Perşembe | 14.00-16.00

Mert Öksüz

Bakırköy, İstanbul'da dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini bu şehirde tamamladı. 2005'de Kocaeli Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. 2009'da aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında yüksek lisans eğitimini tamamladı. Aynı yılın sonunda Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde araştırma görevlisi oldu. Kocaeli Üniversitesinde başladığı doktora eğitimini YÖK doktora araştırma bursuyla Northwestern Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde (2011-2012) misafir öğretim elemanı olarak ve Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında *Cumhuriyet Devri Türk Şiirinde Hiciv* (1923-1960) başlıklı teziyle 2015'te tamamladı. Aynı yıl Harvard Üniversitesi Dünya Edebiyatı Enstitüsü'nün (IWL) Dünya Edebiyatı Yaz Okuluna katıldı. 2015'de doktor öğretim üyeliği 2022'de ise doçentlik unvanı aldı.

Hâlen Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde görev yapmaktadır. Yayıncılık tarihi, basın-edebiyat ilişkisi, mizah, hiciv ve edebiyat sosyolojisi gibi alanlara ilgi duyan Öksüz'ün kendi alanında hazırladığı kitaplarının yanında ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış yazı ve makaleleri, yurtiçi ve yurtdışındaki uluslararası toplantı ve organizasyonlarda sunulmuş bildirileri bulunmaktadır.

19. Yüzyıl Osmanlı Okurunun Matbu Kitaba Bakışı: Beklenti ve Tecrübeler

19. yüzyıl romanlarının meşhur alafranga delikanlılarından Muhteşem Bihruz Bey, arabalara olduğu kadar kitaplara da meraklıdır. Meşe kütüphanesinde topladığı Avrupa dillerindeki kitaplarını yaldızlı, cicili bicili, tek tipte ve tek boyuttaki ciltlerle düzenlemiştir. Bu mükemmel ciltlerine uyum göstermediği için Türkçe, Arapça ve Farsça kitaplarını ise kilere ve dolap altlarına tıktırıp kimsenin onları görmediğinden emin olmuştur. Kitapçısına yaptığı hatırı sayılır ödemediği kadarıyla istediği kitaba ulaşmaktan gerçek bir haz duyan Bihruz'un önemli sorunu ise yeterli eğitim alamadığından bu güzel ciltli kitapları her okuduğunda yanlış anlayıp komik duruma düşmesidir.

Bihruz Bey, uzaktan görünme biçiminin aynı zamanda olma biçimi anlamına geldiğini düşünmüş ve gerçek bir kültürel varoluş imkânını es geçmiştir. Peki onun mazrufa değil zarfa odaklanıp işlediği bu komik günah, modernleşen bir toplumdaki kitap ve entelektüel etki ilişkisi düşünülürse affedilemez mi? Bihruz toplumsal ve tarihsel gerekçelerle bir parça anlayışı hak etmektedir. Çünkü kitap, bir kültürel emtia ve ortam olarak içeriğinden başka yerde yatan özgül anlamlar üreten bir nesnedir. Bu bakımdan resim, heykel, plak gibi hatta onlardan daha belirgin olarak emtia hâlinde bir kültürel sermayedir.

Büyük kısmı matbu kitaplarla haşır neşir olan 19. yüzyıl Osmanlı okurları için pratik hayatta yazma kitap merkez konumunu kaybederken yeni biçim matbu kitaptı. Kitap matbu hâle gelip kültür enflasyonuna maruz kaldığında ucuzlayarak toplumun daha önce bu ayrıcalığın seviyesine erişememiş kısımlarına da yayılmıştı. Sözlerimle topyekün bir okuma seferberliğini kastetmesem de Osmanlı milletlerinin orta sınıfları ve memurlar için bu çok geçerli bir durumdu. Bu enflasyonla bağlantılı olarak gazete tefrikalarının sayfalarından üretilmiş kitaplar, cep romanları, forma hâlinde satışa çıkan resimli hikâyeler, aşk maceraları, derkenarlı taşbaskı halk hikâyeleri gibi sadece içeriği değil üretim biçimiyle de çok farklı okuma materyalleri yaygınlaştı. Özellikle anlatılar için yaygın biçim

olan sesli okuma kültürüne alternatif bir sessiz bireysel okuma alışkanlığının da bu dönemde ortaya çıkması böylesi bir yayılımın sonuçlarındandı.

19. yüzyıl okurlarının kitapların içeriğine ve bilme eylemine bakışlarındaki temel bir nokta ise uzun süreli gerilemeyle ortaya çıkmış aciliyet sorunuydu. Akli erenler bir an önce kitaplardan bir şeyler öğrenmeliydi. Bu aciliyet ve dönemin eğitim kurumları ve toplumsal normları gereği okurların türlere ve kitaplara bakışında bir ahlak ve terakki hedefi belirgin hâle gelmeye başladı.

Bu bildiride yazma kitap kültüründen matbu kitap kültürüne geçmiş bir toplumda meta olarak kitaba bakış, kitap üretimindeki değişimler, okuma ve türler hakkındaki görüşler okur açısından çözümlenerek geçiş sırasındaki toplumsal pratikler tartışılacaktır.

The 19th Century Ottoman Reader's View of the Printed Book: Expectations and Experiences

The illustrious Bihruz Bey, a prominent character in 19th century novels, is renowned for his love for books and horse-drawn carriages. His grand oak library stands as a testament to his literary devotion, housing a diverse collection in various European languages. These volumes are meticulously organized, adorned in attractive, gilded, uniform hardcovers. However, lacking the same standard of cover protection, books in Turkish, Arabic and Persian are discreetly tucked away in his cellar and under cupboards, shielded from prying eyes. Despite his considerable investment in books, Bihruz faces a significant challenge due to his limited education, leading to frequent misunderstandings while perusing these beautifully bound volumes and often rendering him the subject of ridicule.

Bihruz Bey, by equating external appearances with internal substance, inadvertently overlooks the chance for a truly authentic cultural existence. Can his ridicu-

lous misjudgment, focusing on the envelope rather than the content, be forgiven when examining the connection between books and intellectual influence in a society undergoing modernization? To comprehend Bihruz's perspective, one must consider the social and historical contexts that shaped his outlook. In the broader context, the book serves as a cultural commodity and medium, transcending its content. It functions as a form of cultural capital akin to painting, sculpture, or vinyl records—perhaps even more prominently so.

In the 19th century, Ottoman readers experienced a notable shift as printed books emerged as the new standard, relegating handwritten books to the periphery. This transition marked a cultural transformation where books, due to increased production, became more affordable, extending access to segments of society previously deprived of this privilege. While not necessarily sparking a nationwide surge in reading, this shift significantly impacted the middle class and civil servants within Ottoman millets. Simultaneously, the range of reading materials diversified. This included the adaptation of newspaper column series into books, the popularity of pocket novels, the circulation of illustrated stories as pamphlets, the fascination with love adventures, and the dissemination of lithographed folk tales complete with printed marginalia. Alongside these developments, a noteworthy change occurred in reading habits, with the emergence of individual, silent reading as an alternative to the prevalent culture of reading aloud, particularly in the context of narrative works.

A pivotal aspect of the 19th-century reader's outlook on the content of books and knowledge stemmed from a sense of urgency triggered by an extended period of decline. Those with the means were driven to promptly educate themselves in response to the challenges of the era. This urgency, in conjunction with the educational institutions and social norms of the time, played a crucial role in shaping readers' views on genres and books, fostering a shared goal of morality and progress.

This paper delves into the perception of the book as a commodity, shifts in book production, and perspectives on reading and genres from the standpoint of readers in a society transitioning from a manuscript culture to a printed book culture. It explores the social practices during this transformative period.

Filiz Dığıroğlu

İstanbul'da doğan Filiz Dığıroğlu, 2000 yılında Marmara Üniversitesi Tarih Bölümünden mezun oldu. 2004 yılında "Reji Şirketi'nin Karadeniz Bölgesindeki Uygulamaları" başlıklı teziyle Yüksek lisansını tamamladı ve bu çalışmasıyla Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen Türk Bankacılık ve Finans Tarihi yarışmasında birincilik ödülüne layık görüldü. 2011 yılında tamamladığı "XIX. Yüzyıl Karadeniz'inde Yeni Bir Ticari Merkez: Samsun" başlıklı teziyle Doktor unvanı aldı. 2013 yılından bu yana Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Tarihi Devlet Arşivleri Anabilim Dalında öğretim üyeliği görevini sürdürmektedir. *Trabzon Reji İdaresi, Dersaadet'te Bir Acem Kitapçı: Kitap-füruş Hacı Hüseyin Ađa, Osmanlıda Dini Matbuat* başlıklı kitapları kaleme almıştır. İsmail Kara ve Fulya İbanoğlu ile birlikte yürüttükleri sözlü tarih projesi *Sahaflar Kitabı* adıyla yayınlanmıştır. Osmanlı sosyo-kültürel tarihi, şehir tarihi, kitap tarihi ve Osmanlı matbuatı çalışma alanlarıdır.

Mekke'de Matbu Kitap Piyasası ve Cava Adalarına Yönelik Kitap Üretimi

Mekke kitap üretimi, ticareti ve entelektüel faaliyet açısından tarihin her döneminde canlı bir İslam şehriydi. Bu tebliğ Osmanlı dünyasında özellikle de Mekke'de üretilen ve alınıp-satılan "Câvî lisanlı kitapların" [Kitab Jawi] yani Güneydođu Asya'daki Müslümanların ortak dili ve Arap alfabesi temelli bir yazı diliyle kaleme alınan metinlerin izini sürmektedir. Dolayısıyla Kahire'de başlayan, II. Abdülhamid döneminde Mekke'de yoğunlaşan ve hilafet merkezi İstanbul'da da görülen Cava adalarındaki ahaliye yönelik basım-yayın faaliyetlerine değinilecektir. Aslında Osmanlı Devleti'nin kendi topraklarında ciddi bir okur kitlesi olmayan bir dildeki neşriyata neden izin verdiği ve hatta bir adım sonrasında niçin ve ne şekilde bu tür basım-yayın faaliyetine doğrudan ya da dolaylı destek verdiği anlaşılmaya çalışılacaktır.

Mekke'deki Cavi kitap piyasası Sultan Abdülhamid'in panislamik politikaları, hilafetin prestiji ya da hac organizasyonunun doğal avantajlarından bağımsız ele alınamayacağı gibi Cavi kitap okurlarının talepleri hesaba katılmadan da izah edilemeyecektir. Mekke kitap piyasasındaki Cavi kitapların hangi kanallar üzerinden tedarik edildiği incelenecek ve bu tedarik zincirinde devlet ya da özel teşebbüsün rolü ele alınacaktır. Osmanlı ile Malay dünyası arasında var olan kitap ilişkisinde Mekke vilayet matbaasının dikkat çekici bir rol üstlendiği ve Ahmed el-Fatani'nin matbaadaki operasyonları yönettiğine dair literatürde çok sınırlı olsa da bilgiler bulunmaktadır. Mekke matbaasının Cavi kitap okurlarına yönelik üretiminin boyutları ve mahiyeti bu çalışmanın cevap aradığı soruların başında gelmektedir. Nihayetinde Osmanlı topraklarında üretilen ve bugüne kadar varlıkları hakkında çok az araştırma yapılan "Cava lisanı üzre mürettep kütübler" sayesinde bir okur cemaati olarak "Cavalılar" ve onlara metin üreten/sağlayan aktörler anlaşılmaya çalışılacaktır.

Ali Emre Özyıldırım

1969 yılında Ankara'da doğdu. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. Aynı Üniversitede "Eski Türk Edebiyatı" (Divan Edebiyatı) alanında yüksek lisans ve doktora öğrenimini tamamladı. *Akşemseddin-zâde Hamdî Dîvânı*, Keçeci-zade İzzet Molla'nın *Mihnet-keşân'ı* ve Fikrî Çelebi'nin *Ebkâr-ı Efkâr'ı*, inceleme ve çözümlenmelerle beraber kitap olarak hazırladığı metinlerdir. Aynı zamanda çeşitli dergi ve derleme kitaplarda uzmanlık alanıyla ilgili farklı konularda makaleler yazdı. On beş yıl boyunca devam eden Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları üst başlıklı toplantı / kitap dizisinin düzenleme ve yayın kurulunda bulundu. Ayrıca *Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*'nu (1. cilt) hazırladı ve Osmanlı dönemi kitap tarihi ve kültürü konusunda çeşitli yazılar kaleme aldı. Halen Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğretim üyesidir.

İstanbul-Türkistan Arasındaki Matbu Kitap Ticareti Üzerine Bazı Tespitler

Bu sunum Orta Asya / Türkistan pazarı için İstanbul'da kitap yayımlayan yayıncı ve matbaaların faaliyetlerine, bu faaliyetlerin arkasındaki muhtemel gerekçelere ve bu amaçla basılan kitapların ortak özelliklerine ve farklılıklarına odaklanmaktadır. Arşiv belgelerinden hareketle 19. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı yönetiminin Türkistan hanlıklarına kitap bağışında buldukları bilinmektedir. Bununla beraber özellikle II. Abdülhamid'in tahta geçişinden sonra İstanbul'da faaliyet gösteren Orta Asya ile bağlantılı tekkelerin bölgeyle yoğun bir ilişki içine girdikleri ve İstanbul matbaalarında basılan bazı kitapların doğrudan Türkistan piyasasına hitap ettiği anlaşılmaktadır. Bu tür faaliyetlerin II. Abdülhamid'in İslam dünyasıyla bağlantı kurmak adına yaptığı siyasi hamlelerin bir parçası olduğu düşünülebilir. Yine aynı dönem içinde Orta Asya coğrafyasından ticaret amacıyla İstanbul'a gelen ve buradaki matbaalarda genellikle Çağatayca ya da Farsça taşbaskı popüler kitaplar bastırarak bunları kendi ülkelerine götüren tüccarların varlığı da bilinmektedir. Ayrıca, sadece ticari amaçlarla Türkistan okurlarına yönelik yayınlar yapan bazı İstanbullu Acem kitapçıların çabaları da söz konusudur. Bu tür kitaplar biçim ve tasarım açısından Osmanlı baskısı kitaplardan ayrılmaktadır. Bu taşbaskı kitaplardaki hattat isimlerinin de Orta Asya coğrafyasıyla bağlantılı olması profesyonel ve organize bir ticaret ağının varlığını yansıtmaktadır. Bütün bunlar İstanbul'un bugüne kadar pek üzerinde durulmayan uluslararası bir kitapçılık faaliyetinin önemli bir parçası olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Gerek İstanbul'daki matbaa ve kitapçıların gerek Orta Asya'dan gelen tüccarların böyle bir gayret içine girmesinin sebeplerinden biri İstanbul'un hilafet merkezi olarak İslam dünyasında prestijli bir konuma sahip olmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Bunun dışında İstanbul matbaalarının kalitesi, İstanbul'un Orta Asya ve Hindistan kökenli hacı adayları için önemli bir güzergah olması da bu tür ticari ilişkilerin muhtemel sebeplerindendir.

Some Observations on the Printed Book Trade Between Istanbul and Turkistan

This presentation focuses on the activities of publishers and printing houses in Istanbul engaged in producing books for the Central Asian/Turkistan market. It explores the likely motivations behind these activities and scrutinizes the common characteristics and differences of the books printed for this purpose. Archival documents unveil that the Ottoman administration initiated the donation of books to the Turkistan Khanates from the early 19th century onwards. The presentation emphasizes that tekkes in Istanbul, particularly those with connections to Central Asia, developed extensive networks in the region, especially after the accession of Sultan Abdülhamid II to the throne. Some books printed in Istanbul were explicitly intended for the Turkistan market, suggesting that these activities were part of Abdülhamid II's political initiatives to foster relations with the Islamic world. Simultaneously, during the same period, merchants from Central Asia visiting Istanbul for trade purposes had popular lithograph books printed, usually in Chagatai or Persian, at Istanbul printing houses. These books were then transported back to their respective countries. Additionally, Persian booksellers in Istanbul catered to Turkistan readers for purely commercial purposes, and the books they sold differed in format and design from Ottoman-printed books. The inclusion of calligraphers' names associated with the Central Asian region on these lithograph books indicates the existence of a professional and organized trade network. All these factors underscore the significant role played by Istanbul in an international book trade activity that has received limited attention to date. Istanbul's prestigious status as the center of the Caliphate in the Islamic world, coupled with the quality of its printing houses and its importance as a major route for pilgrims from Central Asia and India, likely contributed to the establishment of these commercial relationships.

Fatih Aşan

Fatih Aşan lisans derecesini TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Hukuk Bölümünden almış, yüksek lisansını ise Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümünde tamamlamıştır. Halihazırda Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde doktora yapmakta olup aynı bölümde araştırma görevlisidir. Araştırma alanları arasında modern Türk edebiyatı, edebiyat tarihyazımı, telif hakları tarihi ve kitap kültürü yer almaktadır. Aşan'ın doktora tezi, Ebüzziya Tefvik'in hayatı ve eserleri aracılığıyla on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Osmanlı edebiyat piyasası ve yazarlık pratiklerinde gerçekleşen değişimlere odaklanmaktadır. Aynı zamanda dijital beşeri bilimlerle de ilgilenen Aşan, araştırmacı olarak "Lives in Turkish: A Bibliography of Biography in the Ottoman-Turkish Literary System (1800-2020)" projesinde görev almıştır.

Geç Dönem Osmanlı Kitap Piyasası Üzerine Gözlemler: Cep Kitabı Dizilerinin Piyasaya Girişi ve Kitap Fiyatları Üzerine Etkisi

Tefrika gibi yeni yayıncılık yöntemleri sayesinde 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda kitapların daha uygun fiyatlı hâle geldiği yaygın olarak varsayılır. Nitekim dönemin birtakım Osmanlı yayıncıları cep kitabı dizisi yayınlama tercihlerini maddi imkanları kısıtlı okur için bir kolaylık (*sühûlet*) meselesi olarak sunmuşlardır. Bu bildiri söz konusu varsayımı kitap fiyatlarının niceliksel bir analizi aracılığıyla sınamayı ve cep kitabı dizilerinin Osmanlı kitap piyasasına girişiyle satın alınabilirlik yönünden hakiki bir demokratikleşmenin gerçekleşip gerçekleşmediğini saptamayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda gerek büyük gerekse küçük formatta yayımlanmış kitapların fiyatlarına dair veriyi toplamak üzere kitapçı kataloglarına, süreli yayınlardaki reklamlara ve kitapların çevre metin niteliğindeki unsurlarına başvuracağım. Ardından, bu veriyi seçilen kitapların ebat ve sayfa sayısına dair bilgilerle bir araya getirerek uzunlukça yakın olduğu hâlde farklı formatlarda yayımlanmış kitaplar arasında bir fiyat karşılaştırmasına varacağım. Önerilen araştırmanın uzun vadede geç 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndaki okur kamusu için kitap fiyatlarındaki bir azalmanın ne ima ettiğini keşfetmeye dönük daha kapsamlı bir çalışmaya temel teşkil edeceği umulmaktadır.

Observations on the Late Ottoman Book Market: Introduction of Pocketbook Series and Their Effect on Book Prices

The widespread assumption is that books in the Ottoman Empire became more affordable in the final decades of the 19th century, primarily due to innovative publishing methods like serialization. Indeed, certain Ottoman publishers during this time justified the introduction of pocketbook series as a matter of convenience (*sühûlet*) for readers with modest means. This paper seeks to empirically test this assumption through a quantitative analysis of book prices, aiming to ascertain whether a genuine democratization in terms of affordability occurred with the introduction of pocketbook series into the Ottoman book market. To this end, I will gather price data for books from the 1880s and 1890s in both large and small formats, drawing from sources such as booksellers' catalogs, advertisements in periodicals, and peritextual elements of the books themselves. This information will then be combined with data about the dimensions and page counts of selected volumes, allowing for a comparative analysis of the prices of books with similar lengths but published in different formats. In the long term, this research aspires to lay the groundwork for a more comprehensive study that delves into the implications of a decrease in book prices for the reading public in the late 19th century Ottoman Empire.

III. OTURUM

Sansür ve Denetim

15 Aralık Cuma

10.30-12.30

Ayşe Başaran

İstanbul'da doğan Ayşe Başaran, 2002 yılında Davidson College'dan (ABD) siyaset bilimi diplomasıyla mezun oldu. 2005 yılında Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümünde "Erzurumlu İbrahim Hakkı's Ma'rifetnâme (1757): A Case Study in Ottoman Reception of Modern Science" başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamladı. Aynı bölümde "The Ottoman Printing Enterprise: Legalization, Agency and Networks (1831-1863)" başlıklı teziyle 2019 yılında doktora derecesi aldı. Uzun yıllar İstanbul Şehir Üniversitesinde görev yaptı. Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümünde seçmeli dersler verdi. 2021 yılından beri Marmara Üniversitesi Tarih Bölümünde çalışmaktadır. Genel ilgi alanları arasında Osmanlı sosyo-kültürel tarihi, kitap tarihi, matbaa kültürü, dünya tarihi ve tarih yazımı gibi konular yer almaktadır.

Yunan Fesadı, Bulgar Kitapçılar ve Osmanlı Denetim Teşebbüsleri

19. yüzyılın ortasında Osmanlı İmparatorluğu'nda kitap basım stratejilerini inceleme çabası bizleri yasa dışı kitap trafiği ile karşı karşıya getirmektedir. Ne de olsa hangi kitapların basılacağına karar verme süreci aynı zamanda neyi basmamak, neyin basılmasına izin vermemek ve hatta nelerin dolaşımında olmasına izin vermemek gibi önemli birtakım soruları da değerlendirmek demektir. Bu kararlar dönemin daha geniş siyasi, ekonomik, sosyal ve ideolojik bağlamıyla yakından ilgilidir. Osmanlı devleti yasa dışı kitap basımını bu endişeler ışığında yönetmeye çalışırken, birçok kitapçı ve matbaacı hukuki belirsizlikleri kendi lehlerine çevirerek özellikle taşra bölgelerde yerel ve uluslararası ağlara dahil olarak yasa dışı kitap ticaretine başladı.

Bu konuşma bu geniş çerçevede ışığında Osmanlı tebaası olan Bulgarların 1860'lı yıllarda Balkanlarda ve özellikle Tırnova bölgesinde siyasi içerikli kitap ticaretindeki rolüne odaklanacaktır. Bu ticaretin şekillenmesinde en önemli faktör, Osmanlı Devleti'nden bağımsızlıklarını erken dönemde kazanmış Yunanlıların diğer milletleri Osmanlı idaresine karşı tahrik etme çabasıdır. Nitekim Osmanlı idarecilerinin sakıncalı gördüğü kitapların üretimi ve dağıtımını açılardan Atina merkezi bir konumdadır. Bu konuşma genel olarak Venedik ve Viyana'dan başlayan ve Trieste ve Odesa limanlarından ilerleyerek Atina'ya varan yasal ve yasa dışı kitap dolaşım ağlarına ışık tutacaktır. Kitapların bu ağlar üzerinden Bulgar kitapçıların eline ulaşması ve kitapçıların gizli bir şekilde bu ticareti yürütme çabaları istintaknameler üzerinden göz önüne serilecektir. Diğer yandan Osmanlı memurlarının bu trafiği yönetmek adına başta gümrük memurları ve casuslar olmak üzere çeşitli kanallar üzerinden başlattıkları girişimler üzerinde dura-

caktır. Buna göre Balkanlarda yükselen siyasi gerginlikler yüzünden Osmanlı memurları siyasi içerikli kitap dolaşımı üzerinde kontrol kurmaya çalışmış, hatta kitapları kontrol etmek suretiyle siyasi krizi zapt edebileceklerini düşünmüştür. Bu anlamda Tanzimat dönemi, devlet memurlarının yasa dışı kitap basımı ve dolaşımı üzerinde kontrol sağlamak adına ilk ciddi çabalarına sahne olmuştur. Bu dönemki tecrübeler 19. yüzyılın son çeyreğinde çok daha sertleşecek adımlara temel teşkil edecektir.

The Greek Disturbance, Bulgarian Booksellers and Supervision Attempts of the Ottoman State

The examination of book printing strategies in the mid-19th century Ottoman Empire opens the door to the analysis of illegal book trafficking. Decisions regarding which books to print also necessitated an evaluation of what not to print, what not to allow for printing, and even what to restrict in circulation. While the Ottoman state endeavored to manage illegal book printing within the broader political, economic, social, and ideological context of the period, many booksellers and printers, particularly in the provincial regions, exploited legal uncertainties and engaged in illegal book trade within local and international networks.

This presentation will specifically address the participation of Ottoman Bulgarians in the trade of books containing allegedly harmful political content across the Balkans during the 1860s. The primary driving force behind this trade was the efforts of the Greeks, who secured early independence from the Ottoman Empire, to incite other nations against Ottoman rule. Athens played a pivotal role in producing and distributing books considered detrimental to Ottoman political interests. This discussion will broadly illuminate legal and illegal book circulation networks originating from Venice and Vienna, progressing

through the ports of Trieste and Odessa, ultimately reaching Athens. It will also uncover how books reached the hands of Bulgarian booksellers through these networks, emphasizing the individual efforts of bookshops in clandestinely conducting this trade as documented in police interrogations. Additionally, the presentation will examine the measures taken by Ottoman officials, including customs officers and spies, to regulate this traffic. Amid escalating political tensions in the Balkans, Ottoman officials sought to control the circulation of politically charged books, believing that managing the dissemination of such literature could help control political crisis. In this context, the Tanzimat period marked the first serious efforts by state officials to regulate illegal book printing and circulation. The experiences of this period laid the foundation for much harsher measures in the last quarter of the 19th century.

Ömer Koçyiğit

Ömer Koçyiğit Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nde öğretim görevlisidir. 2014'te Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü yüksek lisans programından mezun oldu. 2020 yılında "The Travel of Ideas in the Age of Steam and Print: The Ottoman Caliphate versus Wahabism and Mahdism" başlıklı teziyle doktorasını Leiden Üniversitesi'nde tamamladı.

Kıtalararası Matbuat Ağlarının Siyasi ve Entelektüel Etkileri

19. yüzyılda matbu eserlerin sayısındaki artış kadar bu eserlerin uzak bölgelere kolayca taşınabilir hale gelmesi de incelenmesi gereken bir konudur. Ulaşım imkanlarının geçmişe nazaran ileri bir seviyeye eriştiği bu dönemde matbu eserler buharlı araçlarla taşınıyor ve geniş bir okur kitlesine hitap ediyordu. Telgraf teknolojisi ise haberlerin uzak bölgelere hızlıca ulaştırılmasını ve orada matbu olarak yayılmasını sağlıyordu. Bilginin hızlıca yayılabilmesi, beraberinde siyasi ve düşünsel etkiler de meydana getirdi. Artık Afrika'daki bir fikir akımı gazete aracılığıyla Hindistan'da taraftar toplayabiliyor, Necid çöllerinde yazılmış satırlar kısa süre içinde Anadolu'da tartışmalara yol açabiliyor, Cava adalarından gönderilen sorulara Beyrut'ta fetva verilebiliyordu. Ayrıca bu hızlı ulaşım ve iletişim, devlet yöneticilerini matbuat denetimi konusunda teyakkuza sevk etti. İngilizler Hindistan'da, Hollandalılar Endonezya'da, Ruslar hâkim olduğu topraklarda muzır gördüğü eserlere karşı sansür uyguluyordu. Benzer tecrübe Osmanlı Devleti'nde de yaşandı ve imparatorluk topraklarında basılan eserler muhtelif kıtalarda okuyuculara ulaşırken, öte yandan dışarıdan gelen zararlı neşriyate karşı sıkı tedbirler uygulandı. Osmanlı topraklarına dahil olan matbu eserler gümrükte inceleniyor, muzır matbuatın tespiti halinde bunların yurda girişinin yasaklanması ve bulunduğu yerde imha edilmesi emrediliyordu. Bu bildiri, 19. yüzyıl İslam dünyasındaki matbu eserlerin kıtalararası ağlarına odaklanmaktadır. Matbaa teknolojisinin fikir akımlarının yaygınlaşmasındaki rolü tartışılacak, zararlı neşirlere karşı devlet adamları ve ulemanın ne gibi tepkiler verdiği ele alınacaktır. Yerel tartışmaların basın yayın faaliyetleri sayesinde nasıl global bir ölçeğe taşındığını inceleyen bu çalışma, Hint alt kıtasından Amerika'ya, Güney Afrika'dan Orta Asya'ya, Endonezya'dan Avrupa'ya uzanan matbuat ağlarının Osmanlı topraklarındaki yansımalarını gösterecektir.

The Political and Intellectual Impact of Intercontinental Print Networks

The examination of the ease with which printed works could be transported to distant regions in the 19th century is as crucial as the consideration of the increase in the quantity of these works. During a period when transportation facilities had advanced significantly compared to the past, printed works were transported by steam vehicles, appealing to wide readership. Telegraph technology facilitated the rapid delivery of news to distant regions, disseminating information in printed form. The swift dissemination of information had notable political and intellectual effects. An intellectual movement in Africa could now attract supporters in India through newspapers, discussions in Anatolia could be sparked quickly by pamphlets written in the deserts of Najd, and questions from the Java islands could prompt fatwas in Beirut. Additionally, this rapid transportation and communication heightened government officials' awareness regarding print control. The British implemented censorship in India, the Dutch in Indonesia, and the Russians in their controlled territories against works they deemed objectionable. Similar experiences unfolded in the Ottoman Empire, where printed works produced in imperial territories reached readers on various continents, while strict measures were taken against pernicious publications coming from abroad. Printed works entering Ottoman territories were examined at customs, and if harmful publications were detected, their entry into the country was prohibited, and they were ordered to be destroyed. This paper focuses on the intercontinental networks of printed works in the nineteenth-century Islamic world. It explores the role of printing technology in the dissemination of intellectual movements and examines the responses of statesmen and scholars to publications deemed harmful. This study, which explores how local debates are elevated to a global scale through printed publications, will demonstrate the reflections of print networks extending from the Indian subcontinent to America, from South Africa to Central Asia, from Indonesia to Europe within the Ottoman territories.

Meşhur ve Meçhul Bir Kurum: Encümen-i Teftiş ve Muayene

II. Abdülhamid dönemi; matbuat ve neşriyat faaliyetlerinin denetimi, teftiş alanlarının düzenlenmesi ve müdahale aygıtlarının oluşturulması bakımından son derece canlı bir dönemdir. Yenileşmenin Osmanlı matbuat ve neşriyat hayatına yansımaları da bu yönde dikkat çekicidir. Bu dönemde artan kitap, dergi, risale basımı dolayısıyla matbaacılık faaliyetleri oldukça hız kazanmış, tedbir ve denetimler de artarak sistemli hâle getirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı yayın hayatının önemli denetim organlarından olan Encümen-i Teftiş ve Muayene, II. Abdülhamid döneminin *meşhur* fakat hakkında müstakil ve teferruatlı bir araştırma bulunmayışı sebebiyle *en meçhul* kurumlarından biridir. Kitap ve risale gibi yazılı matbunun denetimi başta olmak üzere kartpostal, arma, sigara kâğıdı, kibrit kutusu, takvim, afiş ve pul gibi okuma bilmeyen kesimleri de iletişime dâhil eden her türlü görsel matbunun kontrolünden de sorumlu olan bu teşekkül 1881 yılında tesis edilmiş, tedricen ihtisaslaşarak yirmi altı yıl boyunca kesintisiz olarak faaliyetlerini sürdürmüştür.

Yayın hayatının teftiş, denetim, tashih ve onay merkezi olarak işlev gören bu heyet, matbu alana hitap etmesi bakımından bilgi üreten, basan/yayan her müellif, mütercim, matbaacı ve kitapçının muhatabı olmuştur. Bu denetim mekanizması, basım öncesi kontrol sayesinde sadece matbuatı "muzır" içerikten arındırmayı değil, aynı zamanda niteliksiz yayın üretimini ve gelişimini engellemeyi de amaçlamıştır. Encümen'in Hamidyen dönemin bir teşekkülü olması, dönemin politik, kültürel, bilimsel ve dini yayın sirkülasyonunun yaşandığı bir mecra olduğu gerçeğini gölgelemiş, salt "sansür heyeti" şeklinde yapılan tanımlamalar ile kuruma atfedilen önem sınırlandırılmıştır.

Bu tebliğde Encümen-i Teftiş ve Muayene, II. Abdülhamid dönemini karakterize eden muhafazakâr modernleşme sürecinin başat bir aktörü olarak ele alınacak, kurumun organizasyonu ve faaliyetleri değerlendirilerek söz konusu süreçte oynadığı rol tartışılacaktır.

Burcu Burnaz Kabakçı

2008 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümünden mezun oldu. Yüksek lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalında "XIX. yüzyıl ortalarında Kırklareli (Kırkkilise)'de Sosyal ve Ekonomik Hayat" başlıklı tezi ile 2013 yılında tamamladı. 2017 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalında doktora eğitimine başladı. Araştırma konusu; 19. yüzyıl matbuat ve neşriyat tarihi, II. Abdülhamid dönemi matbuat ve neşriyat hayatının denetimi ve gelişimi konuları çerçevesinde bir Abdülhamid dönemi teşekkülü olan "Encümen-i Teftiş ve Muayene" kurumudur.

A Renowned Yet Obscure Institution: The Inspection and Examination Committee

The reign of Sultan Abdülhamid II marked a dynamic period in the regulation of press and publishing activities, as well as the organization of inspection areas and the establishment of intervention mechanisms. Particularly noteworthy is the impact of modernization on the Ottoman publishing industry. The surge in the production of books, magazines, and pamphlets led to a significant acceleration in printing activities, accompanied by increased efforts to regulate and control them with the aim of regimentalization. The Inspection and Examination Committee (Encümen-i Teftiş ve Muayene), a key regulatory body in Ottoman publishing, is both famous and relatively obscure due to limited in-depth research dedicated to it. Established in 1881, this organization played a crucial role in controlling various printed materials, including books, pamphlets, and visual materials such as postcards, emblems, cigarette papers, matchboxes, calendars, posters, and stamps. Its objective was to engage illiterate segments of the population in communication. Over time, the organization specialized, maintaining its activities uninterrupted for twenty-six years.

This committee served as the central hub for inspecting, controlling, correcting, and approving publications, acting as the primary point of contact for authors, translators, printers, or booksellers involved in the production of information, printing, or publishing. The inspection mechanism aimed not only to purify the press from "corrupt" content through pre-publication checks but also to prevent the production and development of low-quality publications. The fact that the committee was an institution of the Hamidian era has overshadowed its significance as a central hub for the circulation of political, cultural, scientific, and religious publications during this period. It has often been trivialized through descriptions as merely a "censorship committee."

In this presentation, the Inspection and Examination Committee will be ex-

amined as a prominent actor in the conservative modernization process that characterized the reign of Abdülhamid II. Its role in conservative modernization will be discussed through an evaluation of its organization and activities.

Okan Kozanođlu

Okan Kozanođlu, Central European University'de Karşılaştırmalı Tarih Bölümü yüksek lisans öğrencisidir. Araştırma alanı olarak 19. yüzyıl Osmanlı tarihi ve edebiyatı üzerine çalışmakta, özellikle siyasi düşünce tarihi, entelektüel tarih, matbaa tarihi, basın tarihi, Osmanlı tiyatrosu ve Tanzimat romanları gibi konularla ilgilenmektedir. Güncel olarak 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda kitap ve gazete tarihi ile sansür mekanizmaları üzerine çalışmaktadır.

Sopalı Sansür: Zaptiye Nezareti ve Erken Osmanlı Sansür Mekanizmasındaki Yeri

Bu bildiri, 1860-1876 yılları arasında Osmanlı sansür mekanizmasının önemli bir aktörü olan Zaptiye Müşiriyeti'nin ya da sonraki adıyla Zaptiye Nezareti'nin vazifelerini ve bu mekanizma içerisindeki konumunu irdelenecek. Osmanlı'da sansür üzerine yapılan çalışmalar sansürün sebepleri ve temel prensiplerini irdelerken, sansürün sahada nasıl uygulandığı meselesini göz ardı eder. Özellikle 1864 yılındaki Matbuat Nizamnamesi ile kanunun yürütmesi üzerindeki salahiyeti arttırılmış olan Zaptiye Nezareti, Osmanlı sansür ağının tamamlayıcı bir unsuru olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda Zaptiye Nezareti ile Maarif ve Hariciye Nezaretleri arasındaki yazışmaların önemli bir kısmı, sansür mekanizmasının yalnızca masa başında yürütülmediğini ortaya koyar. Bildiri ilk olarak, Zaptiye Nezareti'nin Osmanlı sansür mekanizmasına nasıl entegre olduğunu tartışacak. Ardından, söz konusu döneme ait arşiv belgelerini değerlendirerek, Zaptiye Nezareti'nin sansür yasasının uygulanmasındaki temel sorumluluklarını irdelenecek. Bildirinin temel hedefi, Zaptiye Nezareti'nin sadece emir uygulayan bir kolluk kuvveti olarak mı yoksa sansür mekanizmasının aktif bir dişlisi olarak mı işlev gördüğünü tartışmaya açmak olacak.

Censorship of Clubs: The Police Forces Command (Zaptiye Nezareti) and Its Position in Early Ottoman Censorship Mechanism

This paper examines the role and position of the Police Command Forces (*Zaptiye Müşiriyeti*, later known as the *Zaptiye Nezareti*) as a pivotal actor within the Ottoman censorship mechanism from 1860 to 1876. While existing studies on censorship in the Ottoman Empire explore the reasons and fundamental principles of censorship, they often overlook the practical implementation of censorship in the field. Notably, with the enactment of the Printing Regulation (*Matbuat Nizamnamesi*) in 1864, the Police Forces Command gained increased authority in the execution of the law, emerging as an integral element of the Ottoman censorship network. In this context, a significant portion of the correspondence between the Police Forces Command, the Ministry of Education (*Maarif Nazareti*), and the Ministry of Foreign Affairs (*Hariciye Nezareti*) reveals that the censorship mechanism was not confined to desk work alone. This paper begins by exploring how the Police Forces Command became integrated into the Ottoman censorship mechanism. It then examines archival documents from the relevant period to elucidate the primary responsibilities of the Police Forces Command in enforcing censorship laws. The central objective of this paper is to discuss whether the Police Forces Command merely functioned as a law enforcement agency executing orders or actively participated as a vital component of the censorship mechanism.

III. OTURUM

Çok Dilli Osmanlı Matbuatı

15 Aralık Cuma

14.00-16.00

Kitapla Karın Doyar mı? Viçen Tilkiyan Örneğinde 1870'ler İstanbul'unda Yazarlık ve Yayıncılık

Osmanlı basılı kültürünün gelişimi açısından 1870'li yıllar bir dönüm noktası olarak belirginleşmektedir. Farklı alfabelerde Türkçe yapıtlar açısından en etkin yüz matbaanın ilk basım yılına göre, 10'u 1870 yılında olmak üzere otuz bir matbaa 1865-1872 yılları arasındaki dönemde etkinliğine başlamıştır. Dolayısıyla, önceki dönemde piyasaya hakim olan devlet matbaasının yerini giderek eğitim kurumlarına ait olanların yanı sıra özel matbaalar almıştır. Böylece, 1870'lerden itibaren özerkleşen matbuat dünyası, edebiyatın biçim ve içeriğine dek etki edecek yeni bir üretim ve piyasa ekonomisi oluşturmaya başlamıştır. Genişleyen ve çeşitlenen bu dünya, iş bölümüne dayalı yeni mesleklerin ve unvanların doğmasına hizmet etmiş, basım ve yayıncılık giderek karın doyuran bir sektör olmaya doğru evrilmiştir. Belli edebi türlerin kaderleri de aynı tarihlerde çizilmiş gibi görünmektedir. Örneğin, 1871'de, Lamii'nin on altıncı yüzyılda yazdığı *Bursa Şehrengiz'i* eş cins aşkına dayalı bölümleri çıkarılmış ve günümüzdeki şehrengiz tanımını etkileyecek biçimde yalnızca bir kent anlatısı olarak basılmışken "her milletin güzeli"ni karşı cins aşkına dayalı olarak Arap ve Ermeni harfli Türkçe ciltlerle sunan Viçen Tilkiyan'ın *Aşk Dürbünü* 1872 yılında geniş bir okur kitlesine hitap ederek kitaplaşmıştır. Buna koşut olarak Ahmet Midhat, *Letaif-i Rivayat* serisini yayımlamaya başlamıştır.

Bu konuşmada, söz konusu dönemin tipik bir yazarı, çevirmeni ve yayıncısı olarak kabul edilecek olan Tilkiyan'ın etkinliğine odaklanılacaktır. Boğos Kalıpçıyan, Hagop Vartanyan ve Mihran Apikyan gibi çift alfabe kısıtlı sayıda eser vermiş ender isimlerin arasında Tilkiyan, nicelik ve nitelik bakımından belki de en verimli kişiliktir. Dolayısıyla, tek alfabeli üretim yapanlardan daha çeşitli ve karmaşık bir edebiyat piyasasını takma isim kullanmak, anlatı geleneğindeki metinlerin yanı sıra yabancı dillerden yapıtları "telif" üretimin malzemesi hâline getirmek, polemik yaratmak, yapıtlarını süreli yayınlarda ve

Günil Özlem Ayaydın Cebe

Prof. Dr. Günil Özlem Ayaydın Cebe, Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünden 1999 yılında mezun oldu. Yüksek lisans derecesini 2003, doktora derecesini 2009 yılında Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümünden aldı. Harvard Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezinde 2015-2016 yıllarında konuk araştırmacı olarak bulunan Ayaydın Cebe, 2010-2022 yılları arasında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde dersler verdi. 2022 yılından bu yana Samsun Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

ön sözlerde pazarlamak gibi çeşitli taktikler aracılığıyla manipüle etmeyi başarmıştır. Onun üretimini takip etmek ve yorumlamayı denemek, bir yandan, o dönemde bir kitabın oluşumu ve okurla buluşabilmesi için yeterli ve gerekli koşulları tanımaya olanak sağlarken diğer yandan, piyasayı ve dolayısıyla edebiyatı ve kültürü oluşturan, bunlara yön veren aktörleri belirginleştirmeye yarayacaktır. Ayrıca, söz konusu dönemde etkin olduğu bilinen çeşitli yayıncı, kitapçı, yazar ve çevirmenlerle karşılaştırma yoluyla Osmanlı edebiyat piyasasının ne ölçüde özerk ve sürdürülebilir bir geçim sağladığı sorgulanırken Tilkiyan hakkında süregiden araştırmanın yeni bulguları paylaşarak hikaye anlatıcısından yazara dönüşüm süreçleri de gösterilecektir.

Do Books Make Ends Meet? Authorship and Publishing in 1870s' Istanbul Through the Case of Viçen Tilkiyan

The 1870s marked a significant shift in the development of Ottoman print culture. A closer examination of the initial years of the hundred most industrious printing houses, responsible for producing Turkish works in various alphabets, reveals a notable shift. Between 1865 and 1872, thirty-one of these establishments commenced operations, with ten exclusively starting in 1870. Consequently, private printing presses, as well as those owned by educational institutions, gradually supplanted the state printing press, reshaping the market. This increasing autonomy of the printing industry gave rise to a new production and market economy significantly influencing the form and content of literature. The expansion and diversification of the industry led to the emergence of new job titles and professions, transforming printing and publishing into lucrative occupations. The fate of specific literary genres seem to be sealed in the same period. For instance, in 1871, the printing of Lamii's sixteenth-century *Bursa Book of the City's Beauties* excluded portions related to homoerotic love,

presenting the work as an urban narrative, shaping the contemporary understanding of *Şehrengiz* (Book of the City). In 1872, Viçen Tilkiyan's *Telescope of Love*, a strictly heteroerotic multi-volume Turkish tale addressing "the beauties of every nation", was printed in book form in both Arabic and Armenian alphabets. Meanwhile, Ahmet Midhat started publishing his series *Letaif-i Rivayat*.

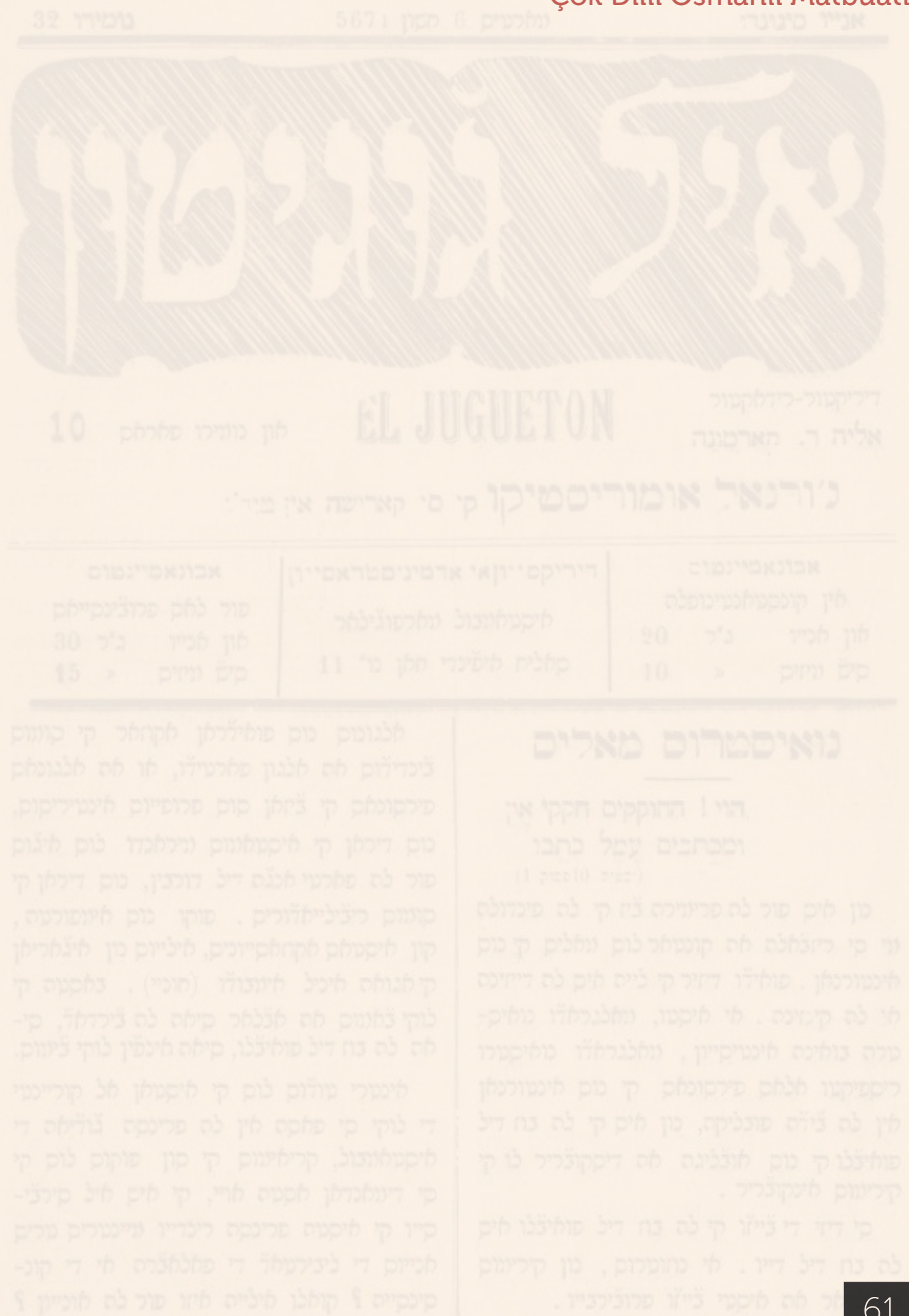
This presentation will focus on the activities of Tilkiyan, who was considered a quintessential writer, translator, and publisher of this period. Among the few names such as Boğos Kalıpçıyan, Hagop Vartanyan and Mihran Apikyan, who published a limited number of works in both alphabets, Tilkiyan stands out as the most prolific in terms of quantity and quality. He successfully manipulated a literary market that was more diverse and complex than one operating within a single alphabet. His strategies encompassed the use of pseudonyms, the transformation of traditional and foreign texts into materials of "original" production, the initiation of polemics, and the marketing of his works through periodicals and prefaces. Examining Tilkiyan's works will offer insights for understanding the requirements for book production and dissemination during that period. Additionally, this paper will scrutinize the degree to which the Ottoman literary market maintained autonomy and sustainable livelihood by comparing Tilkiyan with various publishers, booksellers, authors, and translators known to be active during this period. By sharing new findings from ongoing research on Tilkiyan, the transition from storyteller to author will be further elucidated.

Özgür Dikmen

Özgür Dikmen halen Stanford Üniversitesi Tarih Bölümünde doktora çalışmalarna devam ediyor. Lisans öğrenimini Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde tamamladıktan sonra İstanbul Şehir Üniversitesi'nden siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler ve Kudüs İbrani Üniversitesi'nde İsrail çalışmaları alanlarında lisansüstü dereceleri aldı. Genel olarak 19. yüzyıl Osmanlı Yahudi tarihine odaklanmaktadır.

“Elia Karmona Nasıl Doğdu, Büyüdü ve Editör Oldu”- Seferad bir Osmanlı'nın Otobiyografisinde Matbuatın Anlamları

Ladino'nun en üretken yazarı olarak bilinen Elia Karmona, İkinci Meşrutiyet döneminde de kapsayan meşakkatli hayatı boyunca bir düzinenin üzerinde roman telif etmiş ve 1908'den 1931'e dek Ladino mizah dergisi *El Jugeton*'u ayakta tutmuş ilginç bir figür olarak karşımıza çıkar. Yirmili yaşlarının ortalarına dek İstanbul'da yaşayan Karmona İkinci Meşrutiyet öncesinde Selanik, Edirne, Rodos, İskenderiye ve Kahire gibi şehirlerde yazarlık hayatını devam ettirmeye çalışır. İkinci Meşrutiyetin ilanıyla İstanbul'a dönen Karmona, *El Jugeton* (Oyun) ismiyle çıkardığı mizah dergisinin 23 yıl boyunca editörlüğünü yapar. 1926 yılında *Komo Nasyo Elia Karmona, Komo Se Engrandesio Y Como Se İzo Direktor Del “Jugeton”* (Elia Karmona Nasıl Doğdu, Büyüdü ve El Jugeton'un Editörü Oldu) başlığıyla yayımladığı otobiyografisinde yazarlık hayatını anlatan Karmona dönemin matbuat hayatına dair ilginç bilgiler verir. Bu bildiriye Elia Karmona'nın hayat hikayesi bağlamında 1890'lardan 1920'lere uzanan dönemde editörlük, yazarlık ve matbaacılık mesleklerinin kamusal anlamlarına bakılacaktır.

“How Elia Carmona was Born, Grew Up, and Became an Editor”: Understandings of the Press in a Sephardi-Ottoman Autobiography

Elia Carmona (1869-1931), a renowned and prolific Jewish author of the late Ottoman Empire, compiled over twelve novels during his arduous life and published the Ladino humor magazine *El Jugueton* from 1908 to 1931. Having lived in Istanbul until his mid-20s, Carmona’s attempts to avoid press censorship brought him to Salonica, Adrianople, Rhodes, Alexandria, and Cairo. After the 1908 Young Turk Revolution reintroduced freedoms of the press, he returned to Istanbul and edited *El Jugueton* [The Jester] for 23 years. In 1926, his autobiography was published in Istanbul under the title *Komo Nasyo Elia Karmona, Komo Se Engrandesio Y Como Se Ízo Direktor Del “Jugueton”* [How Elia Carmona was Born, Grew Up, and became Editor of El Jugueton]. Carmona’s autobiography provides curious details about the press of the time. In this presentation, I explore public perceptions of concepts such as editorship, authorship, and the press through the life story of Elia Carmona from the 1890s through the 1920s.

Jennifer Manoukian

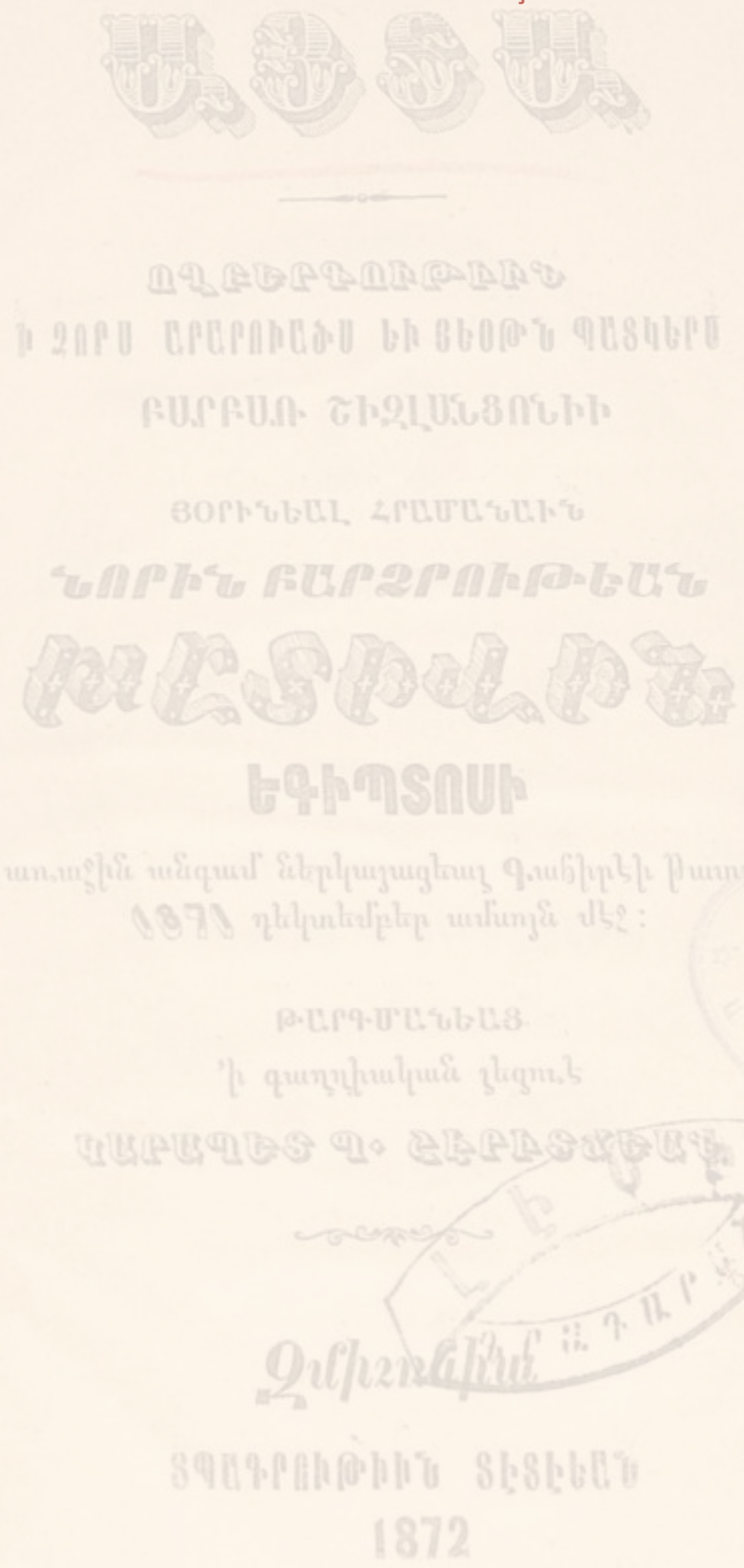
Jennifer Manoukian is a University of California President's Postdoctoral Fellow at the University of California, Irvine. Her research explores Ottoman Armenian social and intellectual history, particularly the history of language practices and ideologies. She earned her PhD from the University of California, Los Angeles in 2023.

Osmanlı Ermeni Matbaa Kültürü ve İzmir Dedeyan Matbaası (1853-1892)

Bu sunum, 19. yüzyılda İzmir'deki bir Osmanlı Ermeni matbaasının çalışmalarını ele almaktadır. Bahsi geçen Dedeyan Matbaası, 1853-1892 yılları arasında faaliyet göstermiş ve Modern Ermenice, Klasik Ermenice ve Ermeni harfli Türkçe olarak yüzlerce kitap ve gazete üretmiştir. Dedeyan kardeşler matbaalarını açtıklarında ticari başarı elde edecekleri kesin değildi. Ermeni yayıncılığı İzmir'e veya Osmanlı İmparatorluğu'nun geri kalanına yabancı değildi, ancak başarıya giden yolda sosyal engeller bulunmaktaydı. Osmanlı Ermeni nüfusunun büyük çoğunluğu okuma yazma bilmiyordu; okuryazarlığın yayılmasını kolaylaştıracak okullar azdı ve yüzyıllardır süregelen, sadece ruhban sınıfının okuryazar olması gerektiği ön yargısı yeni yeni sorgulanmaya başlamıştı. Örgün eğitimden geçmiş ve birden fazla dilde okur yazarlık kazanmış olan Dedeyanlar gibi entelektüeller ve benzer düşüncedeki çağdaşları Osmanlı Ermeni nüfusu içinde nispeten nadir rastlanan bir gruptu ve kıyı şehirleri olan İzmir ve İstanbul'da toplanmışlardı. Buna karşılık, etki alanları genişti ve basılı metinleri, kitlesel okuryazarlığın, bilginin yayılmasının ve dinamik bir ulusal kamusal alanın önemini hem açıkça hem de örtülü bir şekilde savunmak için kullandılar. Bu sunumda, Dedeyan Matbaası'nın yayınlarını Osmanlı Ermenilerini imparatorluk sınırlarının ötesindeki dünya konusunda eğitmek ve onlara bir Ermeni ulusal topluluğuna aidiyet duygusu aşılama için nasıl kullandığını inceleyeceğim. Bu bağlamda, matbaanın dergilerine, halkın eğitimi için yazılmış kurgu-dışı eserlerine, tartışmacı risalelerine, okul kitaplarına, edebi kurmacalarına ve özellikle de en meşhur çalışmaları olan Avrupa edebiyatı çevirilerine ışık tutacağım.

Ottoman Armenian Print Culture and the Dedeyan Publishing House of Izmir (1853-1892)

This presentation explores the work of a 19th century Ottoman Armenian publishing house in Izmir. This publishing house, the Dedeyan Publishing House, operated between 1853 and 1892 and produced hundreds of books and newspapers in Modern Armenian, Classical Armenian and Armeno-Turkish. When the Dedeyan brothers opened their publishing house, commercial success had been far from guaranteed. Armenian publishing was not new to Izmir or to the rest of the Ottoman Empire, but there were a series of social impediments to success. The vast majority of the Ottoman Armenian population was illiterate; schools that would have facilitated the spread of literacy were few and far between; and the centuries-old preconception that only the clergy should be able to read had only just started to be challenged. Having had access to formal education and having gained literacy in multiple languages, intellectuals like the Dedeyans and their like-minded contemporaries were relatively rare among the Ottoman Armenian population and were concentrated in the coastal cities of Izmir and Istanbul. Their influence, however, was far-reaching, and they used the printed word to implicitly and explicitly advocate for the importance of mass literacy, the spread of information and the creation of a dynamic national public sphere. In this presentation, I will examine how the Dedeyan Publishing House used its publications to both educate Ottoman Armenians about the world beyond their imperial borders and instill in them a sense of belonging to an Armenian national community. In so doing, I will highlight its array of periodicals, non-fiction for public instruction, polemical pamphlets, schoolbooks, literary fiction and especially their works of European literature in translation, for which they are the most celebrated.

1853

Stefo Benlisoy

İstanbul'da doğan Stefo Benlisoy, doktorasını Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümünde "Education in the Turcophone Orthodox Communities of Anatolia During the Nineteenth Century" başlığıyla tamamladı. *İstanbul'un İrgatları, II. Meşrutiyet'te Sosyalist bir İşçi Örgütü* ve *Foti Benlisoy ile birlikte Türk Milliyetçiliğinde Katedilmemiş Bir Yol; Hıristiyan Türkler ve Papa Eftim* başlıklı kitapları kaleme almıştır. Son olarak Seval Şahin ve Alp Eren Topal ile birlikte Teodor Kasap'ın *Çingiraklı Tatar -Bütün Sayılar-*ı yayımlamıştır. İstos Yayıncılık'ın kurucularından ve editörlerindedir. Halen İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Araştırma alanları arasında geç Osmanlı Tarihi, Osmanlı Rumları, milliyetçilik, eğitim tarihi, Osmanlı/Türkiye emek tarihi ve Türkiye siyaseti yer almaktadır.

Misyonerler, 'Anadolulu Ortodoks Karındaşlarımız' ve Karamanlıca Basılı Eserlerde Türkçe İbadet

Karamanlıca -"Rumiyü'l-huruf ve Türkiyü'l-ibare" ya da "hurufatı *ellinika* olub da ibaresi istimal olan adı Türki lisanında"- basılı yayın üretiminin neredeyse iki yüzyılı aşan öyküsü içerisinde başından itibaren en büyük ağırlığı dini içerikli kitapların üretilmesi tutmaktadır. Karamanlıca yayıncılık, ilk andan itibaren Türkdil Anadolulu Rum Ortodoksların dinsel kimliğini muhafaza ve yeniden üretmeyi temel amaç olarak benimseyecektir. Üstelik bu başat eğilim 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Karamanlıca yayıncılığın menziline lâdinî temaların girmesine, türlü biçimde süreli yayınların ortaya çıkmasına rağmen devam eder. Ortodoks kilisesi içerisinde ulusal kiliseler oluşturmaya yönelik hareketlerin ardı ardına baş göstermesi ve bilhassa Protestan misyonierlerin Anadolu'daki dini-eğitsel faaliyetleri, Osmanlı Rum milletinin dini ve seküler liderliğinin Türkdil Ortodoks cemaatlere yönelik ilgisini arttıracak ve bu cemaatlerin dinsel/milli merkezin kültürel standartlarıyla homojenleşmesini amaç edinecektir. Öte yandan aynı dönemde Karamanlıca basılı eser üretiminde misyonierlerin kitlesel, ucuz ve yaygın yayıncılık faaliyetlerine karşılık verecek bir yayın seferberliği söz konusu olacaktır. Türkdil Anadolulu Ortodoks cemaatlerin eğitimli kuşağının ön safta bulunduğu bu yayıncılık faaliyetinin odağında Protestan misyonierlerin ibadette konuşulan, sade dile ağırlık vermeleri olacaktır. Gerçekten de misyonierlerin "ilahî kelâmın" okunmasından başlayarak, ayinlerin, vaazların ve kateşizmin kişinin anadilinde yani Türkdil Anadolulu Ortodokslar örneğinde Türkçe icra edilebileceğine ilişkin vurgusu bu yayıncılık faaliyetinin arkasındaki temel itki olacaktır. Dolayısıyla 19. yüzyılın ikinci yarısında bir taraftan Anadolulu Türkdil Ortodoksların Yunanca'yı "yeniden" edinmelerine yönelik bir eğitsel ve kültürel seferberlik söz konusu olurken diğer taraftan bilhassa yüzyılın sonuna doğru kilise ayinlerinin önemli kısmının Türkçe icra edilmesi için bunların Türkçeye çevrilmesi, vaazların ve kateşizmin Türkçe yapılması vurguları söz konusu ola-

caktır. İşte bu kaygılar Protestan basılı yayın üretimine karşılık verecek bir yayın faaliyetine sebep olurlar.

Karamanlıca basılı eser üretimine odaklanan çalışmalarda ağırlıklı 19. yüzyılın ikinci yarısında giderek yaygınlaşan din dışı temalı eserlere ve yine bu dönemde oluşan süreli yayınlara yer verilmiştir. Mevcut sunuş ise bu eğilimin aksine bilhassa Protestan misyonerlere karşılık verme amaçlı dini kitap üretimine odaklanmaya çalışacak. Bu kitapların hangi ihtiyaçlara yanıt vermek için kimler tarafından üretildiği/çevrildiği/adapte edildiği, hangi temalara ağırlık verdikleri, ne ölçüde yaygın biçimde kullanıldıkları, nasıl finanse edildikleri gibi sorulara yanıt arayarak Türkdil Anadolu Rum Ortodoksların kendilerini Osmanlı Rum milleti içerisinde nasıl konumlandıklarını meselesini de irdelemeye çalışacak.

Missionaries, "Our Orthodox Brothers from Anatolia," and Turkish Worship in Karamanlidika Printed Works

Karamanlidika, or Turkish written in Greek letters, has a nearly two-century history in printed publications, primarily centered on the production of religious content. From its inception, Karamanlidika publications have been dedicated to preserving and reinstating the religious identity of Turkish-speaking Anatolian Orthodox Christians. This focus persisted even as secular themes were incorporated into Karamanlidika publishing during the 19th century, accompanied by the emergence of periodic publications. The efforts to establish national churches within the Orthodox Church, particularly fueled in part by the activities of Protestant missionaries in Anatolia, heightened the interest of the religious and secular leadership of the Ottoman Greek Orthodox community in Turkish-speaking Orthodox congregations. This interest sought to achieve the cultural homogenization of these communities with the cultural standards

of the religious/national center. Concurrently, a publishing campaign emerged in response to the mass dissemination of Protestant missionary materials. The educated segment of Turkish-speaking Anatolian Orthodox communities took the lead in this publishing endeavor, countering Protestant emphasis on using simple language in worship. Indeed, the missionaries' emphasis on reading the "divine word" and conducting rituals, sermons, and catechism in one's native language, particularly Turkish, fueled this publishing activity. Thus, in the second half of the 19th century, there was a cultural mobilization for Turkish-speaking Anatolian Orthodox Christians to "reacquire" Greek, while simultaneously translating church rituals, sermons, and catechism into Turkish.

Many studies focusing on Karamanlidika printed works have primarily explored non-religious themes that became more widespread in the second half of the 19th century. This presentation, by contrast, will focus on religious book production aimed at countering Protestant missionaries, delving into the purpose of these books, their creators, translators or adapters, the emphasized themes, usage prevalence and financial aspects. By addressing these questions, this study aims to explore how Turkish-speaking Anatolian Orthodox Christians positioned themselves within the Ottoman Greek millet.

Johann Strauss

Johann Strauss Münih Üniversitesi mezunudur. 17. yüzyıl Osmanlı tarihçisi İszade hakkında doktora tezi yazdı. Münih (Almanya), Birmingham (İngiltere) ve Freiburg (Almanya) Üniversitelerinde ders verdi. 1988-89 yıllarını kapsayan iki yıl boyunca İstanbul'da araştırmacı olarak bulundu. 1997-2008 yılları arasında Strasbourg Üniversitesi Türkçe Bölümünde görev yaptı. Akademik çalışma alanları arasında basım ve yayın tarihi, Batı dillerinden Osmanlı Türkçesine tercüme, Osmanlı entelektüel tarih, Osmanlı toplulukları arasındaki kültürel ve dilsel bağlantılar bulunmaktadır.

Abdulhamit Kırmızı

Abdulhamit Kırmızı, 1971'de Almanya'da doğdu, ilk ve orta öğrenimini Marl ve Zonguldak'ta gördü. 1995 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezun oldu. 1998 yılında Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümünden yüksek lisans, 2005 yılında Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümünden doktora derecesini aldı. Doktora sonrası araştırmacı olarak 2009 yılında Londra Üniversitesi SOAS'ta bulundu. 2010-20 yılları arasında İstanbul Şehir Üniversitesi'nde çalıştı. 2017'de profesör oldu. 2020-21 yıllarında Bamberg Üniversitesi'nde misafir profesör olarak dersler verdi. 2022/23 kışını Sofya'da Center for Advanced Studies'te kıdemli araştırmacı olarak geçirdi. Halen Marmara Üniversitesi Tarih Bölümünde çalışmaktadır. İlk kitabı *Abdülhamid'in Valileri: Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908* (2007) ile Işın Demirkent Tarih Ödülü'nü kazandı. *Osmanlı Sonrası Amavutluk* başlığıyla Avlonyalı Süreyya Bey'in biyografisini ve hatıratını yayımladı (2009). 2003'ten beri kurucu yayın kurulu üyesi olduğu *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (TALİD)'nin "Dünyada Türk Tarihçiliği" başlıklı on beşinci cildini hazırladı (2010). Bilim ve Sanat Vakfı'nda bir yıl süren biyografi atölyesinin ürünlerini *Otur Baştan Yaz Beni: Oto/Biyografiye Taze Bakışlar* (2013) adıyla neşretti. *Avlonyalı Ferid Paşa: Bir Ömür Devlet* (2014) kitabıyla Türkiye Yazarlar Birliği'nden biyografi dalında "Yılın Yazar" ödülünü aldı.

Hatice Aynur

Hatice Aynur, doktorasını İstanbul Üniversitesi'nde tamamladı (1993). 2021'e kadar İstanbul Şehir Üniversitesi'nde Osmanlı edebiyatı alanında profesör ve bölüm başkanı olarak görev aldı. 2021-2023 arası Tokyo Yabancı Diller Üniversitesi Asya ve Afrika Dilleri ve Kültürlerini Araştırma Enstitüsü'nde misafir araştırmacı olarak bulundu. Osmanlı edebî kültürü, Osmanlı yazma ve basma kültürü, Osmanlı dönemi İstanbul'u, bibliyografya bilimi ile bibliyografik çalışmalar ve Osmanlı kitabeleri çalışma konuları arasındadır. Telif ve basımına katkıda bulunduğu otuzun üzerinde kitabı ve yüzden fazla makalesi bulunmaktadır. Son yayınlanan çalışmaları arasında *Gölgelenen Sultan, Unutulan Yıllar: I. Mahmûd ve Dönemi (1730-1754)* (2 c. İstanbul, 2020); Tülay Artan'la birlikte, *Osmanlı Kitap Koleksiyonları ve Koleksiyonları: İtibar ve İhtiras* (İstanbul, 2022); "Sketching the City with Words: Istanbul Through Time in Turkish Literary Texts" (CUP, 2023) bulunmaktadır.

İ. Arda Odabaşı

İ. Arda Odabaşı 1973 İstanbul doğumludur. Doktorasını Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Bilimleri Anabilim dalında 2006 yılında tamamlamıştır. Başlıca çalışma alanları geç Osmanlı dönemi iletişim, matbuat, sinema, düşünce ve kültür tarihi olan Odabaşı'nın bu alanlara ilişkin değişik formatta ve çok sayıda eseri bulunmaktadır. Son kitabı *Osmanlı Matbuat Kapitalizmi ve Milliyetçilik (1913-1914)*, 2021 yılında Tarih Vakfı Yurt Yayınları'ndan çıkmıştır. 2012'de Osmanlı'da Sosyalizm Türkçülük ve İttihatçılık – Rasim Haşmet Bey başlıklı ilk kitabı Yunus Nadi Sosyal Bilimler araştırması ödülünü, 2018'de Millî Sinema: Osmanlı'da Sinema Hayatı ve Yerli Üretime Geçiş isimli kitabı İLAD Yılın İletişim Araştırması ödülünü kazanmıştır. Akademik dergiler yanında *Müteferrika* ve *Toplumsal Tarih* dergilerinde çok sayıda makalesi yayımlanmıştır. Halen İbn Haldun Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim üyesi olan Odabaşı, Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim dalı başkanlığı görevini yürütmektedir.

۴۴ عَمَّ كِتَابَانِي ۴۴

LIBRAIRIE ASSIK

کتابخانه